

VÝSTAVBA PAMÄTNÍKA A NÁRODNÉHO CINTORÍNA V DUKLIANSKOM PRIESMYKU*

ŠTEFAN ŠKORPÍK

ŠKORPÍK, Š.: Building of Memorial and National Cemetery at Dukla. *Vojenská história*, 5, 3, 2001, pp 122 – 125, Bratislava.

The author, member of the Military Working Detachment participating in building of the Memorial and National Cemetery at the pass of Dukla, recorded a process of building and exhumation works in 1948 – 1949.

Military History. Slovakia. 1948 – 1949. Dukla.

PAMÄTNÍK A NÁRODNÝ CINTORÍN

Keďže Dukla sa stala bránou slobody československého ľudu spod fašistického jarma, vláda Československej republiky sa rozhodla postaviť padlým vojakom 1. československého armádneho zboru v Sovietskom zväze v mieste najťažších bojov v Duklianskom priesmyku na znak vďaka monumentálny pamätník s národným cintorínom. Táto náročná stavba sa realizovala v rokoch 1948 a 1949.

Pamätník s národným cintorínom je situovaný do mierne svahovitého terénu za obcou Vyšný Komárnik po pravej strane cesty v blízkosti československo-poľskej hranice, vklinený do zalesneného terénu. Pamätník má tvar „V“ čo znázorňuje klin do nepriateľskej obrany, ktorá urputne bránila tento dôležitý priesmyk zubami-nechtami. Priesmyk a jeho okolie niekoľkokrát menilo majiteľa a nakoniec sa po veľmi ťažkých bojoch podarilo vojakom 1. čs. armádneho zboru prelomiť nepriateľskú obranu a obsadiť ho, čím sa otvorila cesta k oslobodeniu našej vlasti. Keďže prechod priesmykom nepriateľ urputne bránil, nemalú úlohu zohral obchvat priesmyku západným smerom cez zalesnený horský terén ťažkou technikou, čo napokon vyústilo do tankovej bitky v priestore obce Kapišová v neprospech nepriateľa.

MNO Praha splnomocnilo vykonávať dozor nad výstavbou pamätníka a národného cintorína v Duklianskom priesmyku Vojenskú stavebnú správu 23 Košice, ktorá v rámci právomoci vymenovala svojho pracovníka škpt. stav. Karola Onderku Vojenským stavebným dozorom pre túto stavbu. Ten vykonával funkciu nepretržite v rokoch 1948 a 1949 až do ukončenia výstavby. Ďalej MNO nariadilo zriadiť pre rôzne stavebné, remeselné a exhumačné práce Vojenský pracovný oddiel 25 vojakov základnej služby, ktorý bol zložený z rôznych útvarov a profesií (stolár, tesár, kamenár, vodič, technik) a podobne. Prvoradou úlohou Vojenského pracovného oddielu (VPO) bolo vybudovať za obcou Vyšný Komárnik dva provizórne drevené baraky so sociálnym zariadením pre ubytovanie vojakov a stavebného podniku v blízkosti stavby pamätníka. Výstavbou bol poverený podnik Konštrukta z Dubnice nad Váhom, vedený staviteľom Leškom.

Sústredenie a formovanie Vojenského pracovného oddielu bolo v marci 1948 v Prešove, funkciou veliteľa bol poverený npor. Lackovič, výkonným rtm. Turčan. Po vybavení potrebnými

*Publikovaný materiál je spomienkou príslušníka Vojenského pracovného oddielu, ktorý sa priamo zúčastnil na výstavbe pamätníka a národného cintorína v Duklianskom priesmyku v rokoch 1948 a 1949.

vecami bol oddiel presunutý a ubytovaný v provizórnom drevenom baraku vo Svidníku, odkiaľ sa motorovými vozidlami denne prepravoval na výstavbu dvoch provizórnych barakov pre vojakov a stavebný podnik v Duklianskom priesmyku. Po vybudovaní ubytovní sa Vojenský pracovný oddiel presťahoval na nové trvalé pôsobisko do Duklianskeho priesmyku. Po vytvorení ubytovacích podmienok pre stavebný podnik sa prisťahoval aj sám s potrebnými pracovníkmi do provizórneho dreveného baraku, aby urobil prípravu na stavebné práce.

Pred vytýčením staveniska Vojenský pracovný oddiel preveril trávnatý a zalesnený terén z hľadiska hroziaceho nebezpečenstva protipechotných a protitankových mín, keďže pozemok sa nachádzal v bývalom mínovom poli. Úlohou Vojenského pracovného oddielu bolo spolupracovať so stavebným podnikom vo všetkých prácach, ďalej zabezpečovať prístup stavebného materiálu z okolia a zo železničnej stanice Bardejov tak, aby výstavba plynulo pokračovala. V máji 1948 sa začali terénne úpravy staveniska a následne zemné výkopové práce pre príjazdovú cestu a sám pamätník. Následne sa začali budovať základy pre pamätník a pamätnú sieň, čo umožnilo otvoriť práce na vlastnej výstavbe pamätníka a pamätnej siene. Na výstavbu bol použitý čadič z Krupiny a sivobiely kameň z Jeseníka na Morave. V obidvoch prípadoch bol materiál opracovaný do pravidelných tvarov s príslušným očíslovaním podľa projektu architekta Grossa z Prahy. Koncom októbra 1948 boli všetky stavebné práce pre prichádzajúce drsné zimné obdobie prerušené a pokračovali až začiatkom mája 1949. Na zabezpečenie ochrany staveniskových objektov, ako aj samotného pamätníka bol zriadený strážny oddiel v počte 1+6, ktorého veliteľom bol ustanovený pomocník vojenského stavebného dozoru slob. Štefan Škorpík.

Po znovuzačatí práce v máji 1949 bol stav vojakov doplnený na 50, vzhľadom na zvýšený rozsah stavebných prác na pamätníku, pamätnej siene, ako i dobudovanie ochranného kamenného múru okolo cintorína a pamätníka. Pod vrcholom pamätníka na čelnej strane bol osadený československý znak, ktorý symbolizuje spolupatričnosť našich národov v boji za slobodu. Žadnú stranu pamätníka obklopuje pamätná sieň, na ktorú je osadená socha československého vojaka v nadmernej veľkosti (asi 240 cm), ktorý vzdáva pochovaným vojakom na cintoríne hold „pocoutou zbraň“. Uvedenú sochu navrhol a vytvoril akademický sochár Franta Anýž z Prahy.

Výstavba pamätníka a národného cintorína bola úspešne dokončená podľa navrhnutého harmonogramu v septembri 1949, zásluhou odvedenej poctivej práce pracovníkov podniku Konštrukt, príslušníkov Vojenského pracovného oddielu, ako i nezištnej práce Vojenského stavebného dozoru.

Na piate výročie bojov o Dukliansky priesmyk vyšiel v tlači oznam: „Spomienkou na deň 6. 10. 1949 pripadne 5. výročie prekročenia československých hraníc v Duklianskom priesmyku vojakmi 1. čs. armádneho zboru. Zároveň bude i tento deň odovzdaný vybudovaný monumentálny pamätník a národný cintorín verejnosti. Na slávnosti sa zúčastnia vládne delegácie československej a sovietskej vlády za prítomnosti početnej účasti občanov našej vlasti.“ Preto MNO v Prahe vydalo nariadenie, aby do 1. 9. 1949 Vojenský pracovný oddiel urobil zemné úpravy na prepadnutých hroboch pochovaných sovietskych vojakov, lebo po slávnostnom akte sa obidve vládne delegácie mali prísť pokloniť pamiatke padlých vojakov. Za túto obnovu bola našim vojakom vyslovená srdečná vďaka.

Odkaz pracovníkov stavby pamätníka a národného cintorína:

„Budovatelia pamätníka a národného cintorína prejavujú úctu a vďaku padlým vojakom v boji o Dukelský priesmyk.“

Dukelský priesmyk, september 1949.

Príslušník žen. pluku 4 Bratislava
des. Škorpík Štefan
pomocník Vojenského stavebného dozoru
veliteľ exhumačnej jednotky

EXHUMÁCIA A PREVOZ PADLÝCH VOJAKOV

Národný cintorín tvorí neoddeliteľnú súčasť pamätníka. Vyplňa priestor za pamätníkom, kam boli po exhumovaní prevezené pozostatky našich padlých vojakov v boji s nemeckou armádou zo širokého okolia, ako i z príľahlého územia susednej Poľskej republiky (Barwinek, Posada Jaslička a podobne).

Na vykonanie exhumáčnych prác dodalo MNO Praha zoznam padlých vojakov, ktorý urobila frontová pohrebná skupina, čo ich po skončení bojov pochovala. Tento zoznam obsahoval mená, osobné údaje padlých vojakov, miesta kde sa nachádzajú hroby známych a neznámych vojakov a pod. Na exhumáčne práce ustanovil Vojenský pracovný oddiel jednotku v počte 2+10, t. j. veliteľ, vojenský lekár, zdravotný personál, vodiči motorových vozidiel a pomocný personál na výkop hrobov. Podľa rozsahu exhumáčnych prác sa veľkosť jednotky vždy početne prispôbovala.

Keďže exhumáčne práce sa započali až v roku 1948, t. j. po štyroch rokoch od úmrtia, bola práca jednotky sťažená tým, že okrem hrobov na miestnom cintoríne, okraji obcí, pri cestách sa vyskytovali aj hroby v nepreskúmanom trávnom a zalesnenom teréne, kde zostali po bojoch protipechotné míny. Niektoré druhy mín boli vyrobené z izolačného materiálu, čo zákonite robilo problémy pri ich hľadaní. Bolo niekoľko prípadov, keď sa exhumáčna jednotka dostala do styku so smrtonosnými S-mínami, ktoré boli z hľadiska trieštivosti najnebezpečnejšie, preto sa zneškodňovali priamo na mieste.

Pred začiatkom exhumáčnych prác boli vždy miesta hrobov vopred overované na základe dokumentácie frontovej pohrebnej čaty v spolupráci s pracovníkmi Miestneho národného výboru, ako i miestnymi občanmi. Boli prípady, že občania nás upozornili na miesta hrobov, ktoré pohrebná čata v zozname neevidovala. Tieto hroby boli obyčajne označené krížom, menom, dňom narodenia a úmrtia padlého. Po odkrytí takého hrobu sa overovala rovnošata, identita, zachované osobné doklady, čo by potvrdilo údaje na kríži. Vo väčšine prípadov boli nájdené osobné doklady nebohého ešte čitateľné, respektíve čiastočne.

Počas exhumácie každého hrobu označeného krížom alebo bez kríža bol spísaný protokol (zápis), ktorý obsahoval miesto, kde sa hrob nachádza, osobné údaje padlého, rovnošata, hodnosť, súpis rôznych vecí, ktoré mal nebohý pri sebe. Po dokonalej prehliadke mŕtvol vojenský lekár určil príčinu smrti, stupeň štádia rozkladu, prípadne iných zranení, ktoré spôsobili smrť. Podľa posudku prítomného lekára telá padlých vojakov boli v I. až III. stupni rozkladu, pretože boli pochované bez rakví; priamy styk tela pochovaného so zeminou za 4 – 5 rokov najviac ovplyvňoval stupeň rozkladu. Po výkope hrobov a ukončení overovacích prác pre exhumáčny protokol pracovníci zdravotnej služby opatrne vyzdvihli telo a preložili ho do pripravenej drevenej rakvy, v ktorej bola mŕtvola náležite dezinfikovaná a uzatvorená, pričom na vrchnáku rakvy sa urobilo číslovanie pre evidenciu. Bola to jednoduchá drevená rakva vystlaná dechtovou lepenkou a drevenými pilinami. Rakvy vyrábala a dodávala miestna píla z Krajnej Poľany, takto pripravené boli naložené na motorové vozidlá a prevezené do pripravených hrobov na ústredný cintorín do Duklianskeho priesmyku, kde sa ukladali do hrobu podľa lokalít a evidenčných čísel. Ten istý deň bol hrob zasypaný zeminou s miernym navíšením pre sadanie zeminy. Základou bolo, exhumovaných vojakov z jednej lokality (obce) uložiť do jedného, respektíve dvoch susediacich hrobov pre lepšiu orientáciu pri návšteve príbuzných na ústrednom cintoríne.

Náročnou a citlivou prácou po odkrytí hromadného hrobu bolo očistiť mŕtvolu od zeminy, aby sa zistili potrebné údaje do exhumáčného protokolu. Telá padlých boli však poukladané tesne vedľa seba, prípadne vo dvoch vrstvách nad sebou, čo z hľadiska prístupnosti zdravotnému personálu veľmi prekážalo. Pri vyzdvíhovaní a prekladaní mŕtvol do rakvy zohral svoju úlohu silný zápach, preto sa zdravotný personál v krátkych časových intervaloch stále striedal. Na znak spolupráce v boji proti spoločnému nepriateľovi bol v roku 1949 v obci Havaj pri Medzilaborciach

exhumovaný jeden hromadný hrob, v ktorom bolo pochovaných 10 partizánov. Telesné pozostatky nebohých boli preložené do nových rakví a prevezené na ústredný cintorín v Duklianskom priesmyku, kde boli uložené do nového hromadného hrobu v prvom rade za pamätníkom.

Najväčšie sústredenie padlých urobila frontová pohrebná čata na malom cintoríne po ľavej strane cesty v Duklianskom priestore blízko československo-poľskej hranice. Exhumácia padlých z tohto malého cintorína bola posledná, pretože cintorín pravidelne navštevovali občania, keďže tam boli pochované významné osobnosti 1. československého armádneho zboru, ako generál Jaroslav Vedral-Sázavský, por. Nejedlý, ppor. Mirko Dohnal (z Bratislavy) a iní. Ešte pred exhumáciou manželka a dcéra gen. Jaroslava Vedrala-Sázavského žiadala previezť manžela do Prahy. MNO však jej žiadosti nevyhovelo, aby ústredný cintorín nestratil na význame. V priebehu exhumáčnych prác sa vyskytli dva prípady, keď príslušníci 1. československého armádneho zboru boli pochovaní v typizovanej rakvi, používanej v civilnom živote. Boli to generál Jaroslav Vedral-Sázavský pochovaný na malom cintoríne v Duklianskom priesmyku pri československo-poľskej hranici a major Bílej pochovaný na miestnom cintoríne v Kapušanoch pri Prešove (držiteľ Československého vojnového kríža).

V roku 1947 dalo MNO v Prahe súhlas na exhumáciu a prevezenie z malého cintorína v Duklianskom priesmyku škpt. Kohla do Rakovníka v Čechách.

Práca so zhotovením náhrobných kameňov bola zverená Vojenskému pracovnému oddielu, na čo sa použil lomový kameň z kameňolomu Svidník, kde boli tieto náhrobné kamene aj opracované a pripravené na zhotovenie nápisov. Na ústrednom cintoríne boli vyryté na náhrobné kamene na čelnej strane príslušné nápisy a údaje padlého. Túto odbornú prácu zverili našim vojakom, ktorí ju už robili v civilnom živote.

Na príkaz MNO Praha bol v roku 1949 exhumovaný v obci Vyšný Komárnik jeden neznámy vojak, príslušník 1. československého armádneho zboru, a následne prevezený do Prahy ako symbol z bojov o Dukliansky priesmyk.

Z úcty k padlým vojakom, ktorí za našu slobodu položili to najcennejšie, čo mali, svoje životy – bolo uloženie telesných pozostatkov po exhumácii do praobyčajných drevených rakví nedôstojné. Rozhodne sa žiadalo, aby sme boli ohľadupnejší a pochovali ich do typizovaných rakví, ktoré sa používali v civilnom živote. Mierné zvýšenie nákladov by tvorilo len nepatrnú sumu k celkovej výške financií na výstavbu pamätníka a národného cintorína. (Použitá drevená rakva bola zhotovená z mäkkých neopracovaných dosiek v rozmeroch: dĺžka 200 cm, šírka 50 cm, výška 40 cm.)

Nemôžem nespomenúť, že na posilnenie telesnej kondície, utlmenie a neutralizáciu žalúdočných ťažkostí zo šírenia zápachu pri exhumácii, bolo každému zúčastnenému vojakovi pridelené na jeden deň pol litra liehoviny, čo bolo okrem stravného všetko.

Hoci príslušníci Vojenského pracovného oddielu nemali prakticky nijaké skúsenosti s exhumáčnymi prácami, po krátkom čase sa svedomitou prácou dopracovali k dobrým výsledkom. V pochvale to ocenil veliteľ Vojenského pracovného oddielu, ako i Vojenský stavebný dozor v Duklianskom priesmyku.

„Vybuodovali sme pre Vás nový stánok, naši drahí osloboditelia, odpočívajte v ňom v pokoji.“

Príslušníci Vojenského pracovného oddielu v Duklianskom priesmyku.

Dukliansky priesmyk, september 1949.

Príslušník žen. pluku 4 Bratislava
des. Škorpík Štefan
pomocník Vojenského stavebného dozoru,
veliteľ exhumáčnej jednotky